Consiliul Europei

Comitetul European pentru Prevenirea Torturii
şi Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante
(CPT)

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

CPT/Inf(2003)35-part

Deportarea persoanelor de naţionalitate străină pe calea aerului

Extras din cel de-al 13-lea Raport general,
publicat in 2003

27. Încă de la începutul activităţii sale, CPT a examinat condiţiile de detenţie ale persoanelor private de libertate sub legislaţii străine, iar această problemă a fost tratată într-o secţiune a celui de-al 7-lea Raport general (CPT/Inf (97) 10, paragrafele 24 până la 36). CPT a stabilit în acel raport nişte reguli de bază privind folosirea forţei şi a mijloacelor de constrângere în cadrul procedurilor de deportare a deţinuţilor imigranţi.

28. Vizitele efectuate după acel raport au dat posibilitatea CPT să-şi împrospăteze cunoştinţele asupra practicilor privind deportarea persoanelor de naţionalitate străină pe calea aerului. În timpul acestor vizite, CPT s-a concentrat asupra procedurilor cuprinzând plecări forţate cu escortă[1], iar într-un număr de cazuri s-a adus în discuţie, în special din cauza morţii persoanei deportate, gradul mijloacelor de constrângere folosite şi/sau declaraţii de maltratare. CPT nu şi-a limitat examinarea la procedurile folosite la urcarea persoanei respective în avion şi în timpul zborului; au fost monitorizate multe alte aspecte, precum detenţia anterioară deportării, etapele parcurse pentru pregătirea întoarcerii deţinutului imigrant în ţara de destinaţie, măsurile luate pentru asigurarea unei selecţii şi instruiri adecvate a personalului din escortă, sistemele interne şi externe de monitorizare a comportării personalului responsabil de escorta deportării, măsurile luate în urma unei încercări eşuate de deportare, etc.

29. Pentru a putea realiza un studiu detaliat al procedurilor şi mijloacelor folosite în timpul deportării, CPT a obţinut copii ale instrucţiunilor şi directivelor relevante. A obţinut, de asemenea, copii ale multor altor documente (statistici ale operaţiunilor deportării, ordine de numire a persoanelor din escortă, rapoarte de stabilire a escortei, rapoarte ale incidentelor care au avut loc, rapoarte în contextul procedurilor legale, certificate medicale, etc.) şi a examinat echipamentul de constrângere corporală folosit în timpul operaţiunilor de deportare. A organizat, de asemenea, interviuri detaliate, în diferite ţări, cu cei care se ocupau de unităţile responsabile cu operaţiunile de deportare şi cu persoane care urmau să fie deportate, întâlnite la faţa locului, unele dintre ele aduse înapoi la centrele de detenţie în urma unor încercări de deportare nereuşite.

---

[1] Procedurile de deportare tind să fie clasificate după un anumit număr de factori, precum gradul de folosire a forţei, tipul de mijloace de constrângere folosit, şi numărul de persoane care îl escortează pe cel deportat. De exemplu, una dintre ţările vizitate recent făcea distincţie între plecările unde nu s-a întâmpinat niciun fel de rezistenţă, plecările forţate fără escortă şi plecări forţate cu escortă. În general, procedurile cele mai problematice au fost cele cuprinzând folosirea combinată a forţei, a mai multor mijloace de constrângere şi a unei escorte numeroase până la sosirea persoanei deportate în ţara de destinaţie finală.

30. În urma acestor vizite, CPT a redactat un număr de linii directoare, care au fost recomandate ţărilor în cauză. Pentru a asigura o largă aplicare a acestor linii directoare în toate statele semnatare ale convenţiei, Comitetul a decis să adune laolaltă cele mai importante principii şi să le comenteze în cele ce urmează.

Bineînţeles, ceea ce urmează trebuie interpretat în lumina obligaţiei fundamentale a statelor de a nu trimite o persoană într-o ţară unde sunt motive întemeiate să se considere că ea ar fi în pericol să fie supusă torturii sau maltratării.

31. CPT recunoaşte că va fi adesea o sarcină dificilă şi incomodă să se emită un ordin de deportare pentru un cetăţean străin care e hotărât să rămână pe teritoriul ţării respective. Este de asemenea clar, în lumina tuturor observaţiilor CPT din diferite ţări – şi în special din examinarea unui număr de dosare de deportare, conţinând declaraţii de maltratare – că operaţiunile de deportare pe calea aerului atrag un risc iminent de tratament inuman şi degradant. Acest risc există atât în timpul pregătirilor pentru deportare, cât şi în timpul zborului propriu-zis; el este inerent în folosirea unui număr de mijloace/metode individuale de constrângere, şi e chiar mai mare când astfel de mijloace/metode sunt folosite combinat.

32. De la început trebuie reamintit că **este total inacceptabil ca o persoană care face obiectul unui ordin de deportare să fie abuzată fizic ca formă de convingere de a urca într-un mijloc de transport sau ca pedeapsă pentru că nu a vrut să urce.** CPT se bucură de faptul că această regulă se reflectă în multe dintre instrucţiunile relevante din ţările vizitate. De pildă, unele instrucţiuni pe care CPT le-a examinat, interzic folosirea mijloacelor de constrângere cu scopul de a-l pedepsi pe cetăţeanul străin pentru că se opune, sau care produc durere inutilă.

33. Fără îndoială, una dintre problemele majore care apar în cursul unei operaţiuni de deportare este folosirea forţei şi a mijloacelor de constrângere din partea persoanelor din escortă. CPT recunoaşte că aceste persoane sunt uneori obligate să folosească forţa şi mijloace de constrângere pentru ducerea la bun sfârşit a operaţiunii; totuşi, **forţa şi mijloacele de constrângere nu trebuie folosite mai mult decât este necesar.** CPT este mulţumit de faptul că în unele ţări, folosirea forţei şi a mijloacelor de constrângere în timpul procedurilor de deportare este revizuită în detaliu, în lumina principiilor legalităţii, proporţionalităţii şi bunei cuviinţe.

34. Problema folosirii forţei şi a mijloacelor de constrângere apare din momentul în care deţinutul respectiv este scos din celula în care este ţinut anterior deportării (fie că această celulă se află în clădirea aeroportului, într-o clădire de detenţie, într-o închisoare sau o circă de poliţie). Tehnicile folosite de personalul din escortă pentru imobilizarea persoanei căreia trebuie să i se aplice mijloace de constrângere corporală – precum cătuşe de oţel sau benzi de plastic – necesită o atenţie specială. În majoritatea cazurilor, deţinutul va fi în posesia deplină a facultăţilor sale fizice, şi capabil să se opună în mod violent încătuşării. În cazurile în care se întâlneşte rezistenţă, membrii escortei îl imobilizează pe deţinut la pământ, cu faţa în jos, pentru a-i pune cătuşele. Imobilizarea deţinutului în această poziţie, în special având de suportat greutatea persoanelor din escortă asupra diferitelor părţi ale corpului (presiune pe cutia toracică, genunchi în spate, imobilizarea gâtului), atunci când persoana în cauză se zbate, atrage riscul asfixierii poziţionale[2].

[2] Vezi, în special, "Positional Asphyxia – Sudden Death", US Department of Justice, iunie 1995, şi procedurile Conferinţei "Safer Restraint", ţinută la Londra, în aprilie 2002 sub egida UK Police Complaints Authority (cf. www.pca.gov.uk).

Există un risc asemănător când o persoană deportată, se zbate după ce a fost aşezată pe scaunul din avion, iar membrii escortei o obligă prin forţă să se aplece înainte, cu capul între genunchi, presând astfel cu putere cutia toracică. În unele ţări, folosirea forţei cu scopul de a obliga persoana respectivă să se aplece astfel în scaun este, de regulă, interzisă, această metodă de imobilizare fiind permisă numai dacă este absolut indispensabilă pentru îndeplinirea unei operaţii autorizate de scurtă durată, precum punerea, verificarea sau scoaterea cătuşelor, şi numai pe durata strict necesară acestei operaţiuni.

CPT a specificat în mod clar că **folosirea forţei şi/sau a mijloacelor de constrângere capabile de a cauza asfixiere poziţională trebuie evitate ori de câte ori este posibil, şi că orice astfel de acţiune desfăşurată în circumstanţe excepţionale trebuie să facă obiectul liniilor directoare menite să reducă la minimum risul de a pune în pericol sănătatea persoanelor în cauză.**

35. CPT a observat cu interes directivele în vigoare din anumite ţări, conform cărora trebuie să se renunţe la mijloacele de constrângere în timpul zborului (de îndată ce decolarea s-a încheiat). Dacă, în mod excepţional, a trebuit să se recurgă la mijloace de constrângere, deoarece persoana deportată a continuat să se comporte în mod agresiv, membrii escortei au fost instruiţi să acopere membrele cetăţeanului străin cu o pătură (ca acelea ce se dau în mod obişnuit pasagerilor), pentru a se ascunde mijloacele de constrângere de ochii celorlalţi pasageri.

Pe de altă parte, instrucţiuni ca acelea urmate până de curând într-una dintre ţările vizitate, în legătură cu cele mai problematice operaţiuni de deportare, când persoanele deportate au trebuit să poarte scutece şi au fost împiedicate să folosească toaleta pe tot parcursul zborului, din cauza presupusei lor periculozităţi, nu pot duce decât la situaţii degradante.

36. În plus faţă de evitarea pericolului de asfixiere poziţională, la care s-a făcut referire mai sus, CPT a recomandat în mod sistematic **o interzicere absolută a folosirii mijloacelor care pot duce la obstrucţionarea parţială sau totală a căilor respiratorii (nas şi/sau gură).** Incidente grave care au avut loc în diverse ţări în ultimii zece ani în cursul deportărilor, au pus în lumină pericolul considerabil pentru viaţa persoanelor respective, în cazul folosirii acestor metode (aplicarea benzii adezive la gură şi/sau la nas, aplicarea unei perne sau a unei mănuşi îmblănite pe faţă, lipirea feţei de speteaza scaunului din faţă, etc.). CPT a atras atenţia statelor semnatare ale convenţiei despre pericolul folosirii metodelor de acest fel încă din 1997, în cel de-al 7-lea Raport general al său. Acum observă că această practică este interzisă în mod expres în multe state semnatare şi **invită statele care nu au făcut încă acest lucru să introducă fără întârziere prevederi în acest sens**.

37. Este esenţial ca, în eventualitatea unei urgenţe, când avionul se află în aer, salvarea persoanei deportate să nu fie împiedicată. Astfel, **trebuie făcută posibilă îndepărtarea imediată a oricăror mijloace care ar putea restrânge libertatea de mişcare a persoanei deportate, la ordinul echipajului aeronavei.**

Trebuie să se aibă de asemenea în vedere pericolele pentru sănătatea persoanei, legate de aşa-numitul "sindrom al clasei a 2-a" ("economy-class syndrome"), în cazul persoanelor care sunt imobilizate în scaunele lor pentru perioade mai lungi[3].

38. Două chestiuni speciale au fost avute în vedere de către CPT după vizitele în anumite ţări: purtarea măştilor de gaze de către personalul din escortă, şi folosirea de gaze imobilizante sau iritante pentru a-i scoate pe deţinuţii imigranţi din celule, în scopul transportării lor la avion.

---

[3] Vezi, în special, "Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial", John Scurr et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12 mai 2001.

În opinia CPT, **raţiunile de siguranţă nu pot justifica purtarea măştilor de gaze de către personalul din escortă în timpul operaţiunilor de deportare.** Această practică nu este de dorit în niciun fel, deoarece poate îngreuna într-o mare măsură identificarea celor responsabili în cazul declaraţiilor de maltratare.

CPT are, de asemenea, rezerve foarte serioase în legătură cu folosirea gazelor imobilizatoare şi iritante, în scopul de a-i ţine pe deţinuţii recalcitranţi sub control, în timpul scoaterii lor din celule şi ducerii lor la aeronavă. Folosirea acestor gaze în spaţii foarte înguste, precum celulele, atrage riscuri importante pentru sănătatea deţinutului, cât şi a personalului implicat. Personalul trebuie antrenat să folosească alte tehnici de control (de exemplu, tehnici de control manual, sau folosirea scuturilor) pentru a imobiliza un deţinut recalcitrant.

39. Anumite incidente, care au avut loc în timpul operaţiunilor de deportare, au pus în lumină **importanţa permiterii unui examen medical pentru deţinuţii imigranţi înainte de implementarea deciziei de deportare.** Această precauţie este necesară mai ales când se are în vedere folosirea forţei şi/sau a unor măsuri speciale.

În mod asemănător, **toate persoanele care au fost obiectul unei operaţiuni de deportare eşuate, trebuie să fie supuse unui examen medical de îndată ce revin în detenţie** (fie într-o circă de poliţie, o închisoare, sau o clădire de detenţie special proiectată pentru străini). În acest fel, se va putea verifica starea de sănătate a persoanei în cauză şi, dacă este necesar, eliberarea unui certificat care să ateste eventuale vătămări. O astfel de măsură îi va putea proteja şi pe membrii escortei împotriva declaraţiilor nefondate.

40. În cursul mai multor vizite, Comitetului i-au fost aduse la cunoştinţă declaraţii despre injectarea deţinuţilor imigranţi cu medicamente având efect tranchilizant sau sedativ, pentru a se asigura o deportare fără dificultăţi. Pe de altă parte, în alte ţări s-a remarcat că instrucţiunile interziceau administrarea, împotriva voinţei persoanei în cauză, a tranchilizantelor sau a altor medicamente menite să o ţină sub control. **CPT consideră că administrarea de medicamente persoanelor care fac obiectul unui ordin de deportare trebuie întotdeauna să fie făcută pe baza unei decizii medicale luate pentru fiecare caz în parte. În afara unor situaţii excepţionale clare şi strict definite, medicamentele trebuie administrate cu acordul în cunoştinţă de cauză al persoanei respective.**

41. **Operaţiunile implicând deportarea deţinuţilor imigranţi trebuie precedate de măsuri care să-i ajute pe cei deportaţi să-şi organizeze întoarcerea, în special în ceea ce priveşte familia, serviciul şi adaptarea psihică.** Este esenţial ca deţinuţii imigranţi să fie informaţi în suficientă măsură, cu mult timp înainte, de posibila lor deportare, pentru a se putea pregăti psihic cu privire la noua situaţie, a-i informa pe cei pe care doresc, şi a-şi recupera bunurile personale. CPT a observat că o ameninţare constantă cu deportarea forţată, planând asupra deţinuţilor care nu au primit informaţii anterioare despre data deportării lor, poate cauza o stare de anxietate care devine acută în timpul deportării şi poate adesea să provoace un comportament agitat şi violent. Legat de aceasta, CPT a observat că, în unele ţări vizitate, exista un serviciu psiho-social, ataşat unităţilor responsabile cu operaţiunile de deportare, format din psihologi şi funcţionari sociali, care răspundeau, în particular, de pregătirea deţinuţilor imigranţi pentru deportare (prin dialoguri permanente, contacte cu familia din ţara de destinaţie, etc.). Se înţelege de la sine că **CPT favorizează aceste iniţiative şi invită statele care nu au făcut-o încă, să înfiinţeze astfel de servicii.**

42. Comportamentul adecvat în timpul operaţiunilor de deportare depinde într-o mare măsură de calitatea personalului numit pentru serviciul de escortă. În mod clar, **personalul din escortă trebuie ales cu cea mai mare grijă, şi trebuie să beneficieze de pregătire corespunzătoare, specifică, menită să reducă riscul maltratărilor la minimum.** Acesta nu era nici pe departe cazul în ţările semnatare vizitate. Totuşi, în unele ţări, s-au organizat instruiri speciale (metode şi mijloace de constrângere, managementul situaţiilor de stres şi conflict, etc.). Mai mult, anumite strategii manageriale au avut un efect benefic: numirea în escortă a persoanelor care s-au oferit, combinată cu rotaţie obligatorie (pentru a se evita sindromul epuizării profesionale şi riscurile cauzate de rutină, şi pentru a se asigura că personalul în cauză menţine o anumită distanţă emoţională faţă de operaţiunile în care erau implicaţi), precum şi furnizarea, la cerere, a sprijinului psihologic specializat pentru personal.

43. **Importanţa stabilirii unor sisteme interne şi externe de monitorizare într-un domeniu atât de sensibil precum deportarea pe calea aerului, nu poate fi negată.** CPT a observat că, în multe ţări, sisteme de monitorizare specifice au fost introduse, din păcate, numai după incidente serioase, ca moartea deţinuţilor deportaţi.

44. **Operaţiunile de deportare trebuie să fie atent documentate.** Stabilirea unui dosar complet de deportare, care să fie păstrat pentru toate operaţiunile efectuate de unităţile în cauză, este o cerinţă de bază. Informaţiilor despre deportări eşuate trebuie să li se acorde o atenţie specială şi, în particular, motivele care au dus la abandonarea unei operaţiuni de deportare (o decizie luată de echipa de escortă în urma unor ordine ale conducerii, un refuz din partea căpitanului aeronavei, rezistenţă violentă din partea persoanei deportate, o cerere de azil, etc.) trebuie să fie trecute la dosar în mod sistematic. Informaţiile trecute la dosar trebuie să cuprindă fiecare incident şi fiecare folosire a mijloacelor de constrângere (cătuşe de mâini; cătuşe de glezne; cătuşe de genunchi; folosirea tehnicilor de auto-apărare; ducerea pe sus a deportatului la avion; etc.).

Se au în vedere şi alte mijloace, de exemplu, audiovizuale, care sunt folosite în unele dintre ţările vizitate, în special pentru deportări considerate problematice. În plus, se pot instala camere de supraveghere în diverse zone (coridoare de acces spre celule, traseul folosit de escortă şi de persoana deportată până la vehiculul ce trebuie să-i transporte la avion, etc.).

45. **Este de asemenea benefic ca fiecare operaţiune de deportare unde sunt prevăzute dificultăţi să fie monitorizată de un director de la unitatea competentă, capabil să întrerupă operaţiunea în orice moment.** În unele dintre ţările vizitate, CPT a observat că existau controale făcute, atât în timpul pregătirii pentru deportare cât şi în timpul îmbarcării, de către membri ai organismelor de supraveghere aparţinând poliţiei interne. Mai mult, e adevărat că într-un număr mic de cazuri, membri ai organismelor de supraveghere au urcat în avion incognito şi i-au monitorizat astfel pe deportat şi pe membrii escortei până la sosirea la destinaţie. CPT nu poate decât să aprecieze aceste iniţiative, mult prea rare în prezent în Europa.

În plus, **CPT doreşte să accentueze rolul pe care trebuie să-l joace autorităţile de supraveghere externă (inclusiv legală), atât naţionale cât şi internaţionale, în prevenirea maltratării pe timpul desfăşurării operaţiunilor de deportare.** Aceste autorităţi trebuie să urmărească îndeaproape toată desfăşurarea operaţiunilor, îndeosebi folosirea forţei şi a mijloacelor de constrângere corporală, şi protecţia drepturilor fundamentale ale persoanelor deportate pe calea aerului.